

Rumunsko v 80. letech

Ceașeskův kult byl stále v 70. letech rozvíjen. Byl nazýván „Nejmilovanějším synem lidu“, „Velkým vůdcem“, „Všemocným bohem“, „Dunajem myšlenek“, Titánem titánů“, „Géniem karpatského prostoru“ apod.

Ačkoliv byl Ceaușescu považován za poloboha, nedokázal zlepšit hospodářskou situaci, která se začala rychle zhoršovat koncem 70. let. Přírůstek národního důchodu postupně klesl téměř na nulu, zemědělství znovu nefungovalo, potraviny se zdražovaly a stále méně se objevovaly v obchodech. Zahraniční dluh se rychle zvyšoval, zejména kvůli větším nákupům ropy. Hospodářský pokles také souvisel s celkovým úpadkem ekonomiky komunistického světa. Rumunsko rovněž muselo nést daň za Ceaușeskovu gigantománii, se kterou se rozmáchl k velkým a náročným projektům, jako byly nové ocelárny a loděnice. A tak přestože bylo oznámeno splnění pětiletky, veřejnost těmto „úspěchům“ již nevěřila a spíše hleděla do budoucnosti s rostoucími obavami.

Dělníci reagovali na zhoršení životních podmínek stávkami. Rostly také protesty v řadách maďarské menšiny. Zhruba od roku 1973 rumunské úřady sedmihradské Maďary pronásledovaly a byla snaha Maďary rumunizovat.

Přídělové hospodářství, úsporná a „demokratická“ opatření

Od počátku 80. let přestával Ceaușescu vnímat propast, která se mezi ním a lidmi v Rumunsku rok od roku prohlubovala. V 80. letech také pokračoval mocenský vzestup rodinných klanů Ceaușesků a Petresků (rodina diktátorovi ženy Eleny). Žena diktátora Elena se postupně stala druhým nejdůležitějším člověkem v zemi.

Koncem roku 1981 začaly velké problémy se zásobováním obyvatel potravinami. Agrární program, přijatý s velkou slávou na nedávném sjezdu Rumunské komunistické strany, se rychle rozpadl. Vůdce tedy raději prohlásil, že lidé se přejídají. A proto v zájmu zajištění jejich racionální výživy bude zavedeno přídělové hospodářství u některých potravin, které současně byly v průměru o sto procent zdraženy. A aby se neplýtvalo, byly přiděly stanovené podle vědecky určených norem.

V těchto dobách se také objevil proslulý vtíp: „Soudruh Ceaușescu vstává a celá země vstává s ním, soudruh Ceaușescu se myje a celá země se myje s ním, soudruh Ceaușescu snídá – a celá země mu přeje dobrou chuť.“

V roce 1979 byla vydána první nařízení o omezení veřejného osvětlení a o rok později došlo k dalšímu snižování. V roce 1984 se zdálo, že by se ekonomické podmínky mohly zlepšit, a tak byly odmítnuty další úsporná opatření. K ekonomickému oživení však nedošlo a předchozí ztráty vedly k inflaci.

Podle úsporných norem se byty vytápěly na průměrnou teplotu 16° Celsia (ve skutečnosti na méně než na 10°). Podstatně bylo omezené používání plynových a elektrických spotřebičů a byl zakázán provoz soukromých aut.

Drastická úsporná opatření se promítla i ve zvýšené úmrtnosti obyvatelstva. Zejména u novorozeňat byla úmrtnost obrovská, a tak bylo nařízeno zapisovat nově narozené děti do matrik až po třech týdnech. Ceaușescu ale nepřestal vyzývat ke zvýšení porodnosti a vydal k tomu další zákony.

Vláda musela již na podzim 1985 vyhlásit nouzový stav a převést elektrárny pod vojenskou správu. Ještě v témže roce byla zavedena zvláštní pracovní povinnost všech dospělých ve prospěch státu. Každý dospělý a zdravý člověk musel odpracovat šest dní na veřejných pracích. Pokud se někdo neúčastnil, dostal pokutu. Práce byly vykonávány o volných nedělích a sobotách, při čemž volné soboty byly jen dvě v měsíci. Každá rodina k tomu musela přispět ročně určitou částkou na komunální účely (výstavba škol, nemocnic, knihoven,...). Ceaușescu také přišel s návrhem, aby se důchodci vystěhovali z měst a tím se vyřešila bytová otázka. Důchodci ale nechťeli, a tak prezident přišel s nařízením, že se do nemocnice nesmí přijímat lidé nad 65 let, aby nezabírali lůžka

práceschopným, a nesmí se jim poskytovat lékařská pomoc. A Ceaușescu ještě rozhodl, aby Rumunsko za několik let splatilo zahraniční dluhy, které počátkem desetiletí narostly na 14 miliard dolarů. Zadluženost vznikala mimo jiné prudkým poklesem těžby vlastní nafty a naopak zvýšením dovozu. Další příčinou růstu zadluženosti byly velké investiční dovozy a naopak klesající rumunské vývozy. Pro odstranění dluhy byla zavedena tvrdá restriktivní politika. Zvýšil se vývoz. Ze země se vyvážely hlavně potraviny. Do roku 1989 Rumunsko zaplatilo za dluh a úroky celkem 21 miliard dolarů.

Systemizace

V polovině 80. let začala přestavba hlavního města, které se rumunský vládce rozhodl přeměnit na „moderní město pro komunistického člověka“. Přitom byly zbourány mnohé historické budovy a památky.

Další noční můrou pro rumunské obyvatele byla tzv. systemizace. Podstatou této ideje, se kterou Ceaușescu vystoupil prvně již v 60. letech, byla snaha přiblížit život rolníků životu ve městě.

Plán předpokládal podstatné snížení počtu stávajících venkovských obcí a soustředění vesnických obyvatel do jakýchsi střediskových obcí, kde by žili v několikapatrových panelácích. Každá středisková obec by měla základní občanské vybavení, jako je klinika, sportovní a kulturní areál, obchodní středisko apod. V praxi to vypadalo tak, že na venkově stavbaři postavili škatule kolektivních domů, mnohdy bez vody, kanalizace, koupelen. Stávající historické obce měly být většinou zlikvidovány, aby se získala nová zemědělská půda.

Za systemizací se nepochybně skrýval i útok proti maďarské menšině, proti rumunskému obyvatelstvu z nejzaostalejších oblastí východního Rumunska a Romům. Jedním z motivů systemizačního programu, který narazil na odpor i v zahraničí, byla snaha poškodit národnostní menšiny a oslabit jejich vědomí specifičnosti.

Do prosince 1989 systemizace konkrétně ohrozila asi sedmdesát obcí. Jako nejlepší cesta k záchraně většiny z nich se ukázala apatická nevykonnost režimu, který prostě nebyl schopen tak rozsáhlou akci zajistit.

Nové úspornější normy, opoziční nálady

V zimě 1987 se opět snížily normy energetické spotřeby. Elektrické ledničky, pračky, žehličky a podobné spotřebiče se nesměly používat. Byly stanoveny i nové příděly potravin: na osobu a den 300 g chleba, na osobu a měsíc 315 g másla, 9 vajec a 1,4 kg drůbežního masa.

Permanentní hospodářská krize vytvářela podmínky pro růst opozičních nálad. Docházelo stále ke stávkám, k útokům na funkcionáře. Počátkem 80. let se také staly častějšími opoziční aktivity katolické církve. Proti porušování náboženských svobod protestovali ale i příslušníci jiných konfesí. Komunistická vláda mohla ale částečně paralyzovat opoziční činnost církví využíváním xenofobních postojů většinového rumunského obyvatelstva.

Situace početné maďarské menšiny nebyla jednoduchá. V letech 1981 – 1985 uprchlo na 50 000 lidí do sousedního Maďarska. Proti pokusům o asimilaci rumunských Maďarů protestovala u OSN i maďarská vláda. Rumunskou menšinovou politiku odsoudila v roce 1983 i vláda USA a o rok později Evropský parlament.

V polovině 80. let stoupl počet divokých stávek a začali se častěji objevovat letáky proti režimu. Opozice proti Ceaușeskovi se začala silněji ozývat jak v řadách komunistické strany, tak mimo ni. V září 1987 bývalý komunistický prominent Ion Iliescu ostře napadl v časopise *România literară* současnou situaci v zemi a Ceaușeskovu politiku. A nebyl jediný, kdo kritizoval veřejně situaci. Většina lidí z opozice byla pozatýkána a jejich tvorba zakázána. Proti kritikům nakonec režim vyslal nájemné vrahy, kteří na ulici například rozstříleli redaktora *Svobodné Evropy*.

V poselství k rumunskému národu se 19. září 1988 ozval i poslední rumunský král Michal ze švýcarského Versoix. Vyzval své krajany k svržení Ceaușeska a komunistické diktatury.

Rumunský režim byl stále častěji kritizován v OSN a málokterá země byla ochotná s Ceaușeskem udržovat styky. V roce 1988 se Bukurešť raději sama zřekla doložky nejvyšších výhod ve vztahu k západním zemím. V mezistátních vztazích se pak orientovala na Arafata, Kaddáfího, či konzervativce z Československa, Bulharska a NDR. Zejména se však zhoršil vztah k Maďarsku, jehož vláda se v roce 1988 rozhodla poskytovat maďarským utečencům z Rumunska status politických uprchlíků ve smyslu Ženevské dohody z roku 1986. V květnu 1988 navštívil Bukurešť sovětský vůdce M. Gorbačov a marně Ceaușeska varoval. Michail Gorbačov upozorňoval, že je potřeba respektovat menšinová práva a dále ho přesvědčoval, ať následuje jeho koncepci hospodářské a společenské obrody (perestrojku). Svůj vztah k Rumunsku dalo nové sovětské vedení najevo za Ceaușeskovy návštěvy v Moskvě na počátku října téhož roku, když odmítlo všechny diktátorovi hospodářské požadavky.

Ceaușescu neposlouchá a zavádí ještě tvrdší opatření

Ceaușescu se postavil proti světu. Neuvažoval o tom, že by odešel. Místo toho začal bojovat. Kritiku se pokusil paralyzovat reformami. V rámci bezpečnostních opatření ještě v roce 1983 spatřil světlo světa originální prezidentský dekret o povinné registraci psacích strojů. Koupě nového psacího stroje byla možná jen se souhlasem policie.

V zimě 1988 – 1989 poklesly přídělky potravin v některých městech na půl kilogramu mouky a půl litru oleje na osobu měsíčně. V bytě mohla svítit najednou jen jedna žárovka. Jinak se dávaly vysoké pokuty. Televize vysílala jen dvě hodiny denně. A většinou hrály pořady o Ceaușeskovi nebo s Ceaușeskem.

Lidé mrzli, nebyly léky, objevily se infekce a náznaky epidemie. Objevil se další populární vtíp: „Kdybychom měli jen o trochu více jídla, žili bychom si jako za války“.

Počátkem dubna 1989 se na Ceaușeska obrátilo několik vysokých funkcionářů strany v otevřeném dopise a vyzvalo jej, aby „změnil kurs“, ten ale odmítl. Současně prohlásil, že celková hospodářská situace v Rumunsku je dobrá a že stačí jen ještě několik let usilovné práce a země vstoupí do komunismu. Aby svým spoluobčanům dokázal, že jediné cesta, nastoupená pod jeho vedením před čtyřicetiletými lety, je správná, oznámil zvýšení dodávek teplé vody v letním období. V souvislosti s oslabováním komunistických režimů v NDR a Československu na podzim 1989 hledal Ceaușescu podporu v Číně, na Kubě a Severní Koreji.

Proti jeho vládě narůstala kritika i zevnitř. Kdekdo ho vyzýval, aby dostal rozum. Delegáti nadcházejícího sjezdu Rumunské komunistické strany byli rovněž bombardováni výzvami, aby Ceaușeska již nevolili. Dne 12. října 1989 se dvanáct umělců a intelektuálů obrátilo veřejným dopisem na rumunskou veřejnost, aby zabránila opětovnému zvolení Ceaușeska do čela Rumunské komunistické strany. Počátkem října 1989 se v Bukurešti konala celostátní porada věnována hospodářským problémům. Ceaușescu sice přiznal řadu potíží, avšak rozhodně odmítl jakýkoliv obrat Rumunska k tržní ekonomice. Současně dal najevo, že případné změny v Rumunsku by se mohly dít jen pod jeho kontrolou.

Vzpouora

V listopadu 1989 se konal 14. sjezd Komunistické strany Rumunska a Ceaușescu se opět nechal zvolit generálním tajemníkem. Fronta Ceaușeskových odpůrců se chystala k přímému boji. Jejich určitou platformu se pokoušel vytvořit Ion Iliescu od poloviny 80. let.

O víkendu z 16. na 17. prosince v banátském městě Temešváru proběhly silné demonstrace. Původně šlo o obranu maďarského faráře László Tököse, který již dříve vystupoval proti porušování práv maďarské menšiny a chování režimu vůbec. Byl pronásledován proto policií. Už od pátku 15. prosince nejprve několik desítek, pak několik set a nakonec několik tisíc lidí, zejména Maďarů, bránilo faráře, který měl být přeložen do jiné obce, před příslušníky tajné policie. Lidé se spojili v živý řetěz kolem fary. Teď již nešlo o jednoho duchovního, nebo o maďarskou menšinu, šlo o celé město, o celou zem.

V následujících dnech se do ulic vydali další lidé, zejména mladí studenti. V neděli 17. prosince demonstranti zaútočili na budovu výboru Komunistické strany a následně ji vyplnili. Ceaușescu pohrozil polytburu demisí. Jeho věrní ho však přesvědčili, aby zůstal. Přijal velení a přikázal potlačit nepokoje všemi prostředky. Krátce nato zasáhly proti demonstrujícím jednotky policie a narychlo povolane armádní oddíly. Vojáky, kteří odmítli střilet do civilistů, prý agenti Securitate (Státní bezpečnosti) zastřelili na místě. Nepokoje se rozšířili do dalších měst a pak i do hlavního města. Svět se o událostech v Rumunsku dozvídal přes Maďarsko a Jugoslávii. Tyto dvě země se o události tolik zajímaly, neboť nepokoje proběhly ve městech s velkou koncentrací maďarské a srbské menšiny. Nutno podotknout, že sdělovací prostředky mnohdy předávaly zkreslená čísla o obětech. A i později se údaje o počtu obětí v revolučních povstáních lišil.

Ceaușescu si nejspíše neuvědomoval závažnost situace. Dokonce odjel 18. prosince 1989 na plánovanou návštěvu Íránu. Rumunsko uzavřelo hranice s Maďarskem, Jugoslávií a Bulharskem. Podle dalších pokynů měli do Rumunska volný přístup jen občané „spřátelených“ zemí, tj. Kuby, severní Koreje a Číny.

V Temešváru vstoupili dělníci 19. prosince do stávkou s požadavkem, aby město opustila armáda. Velké napětí bylo i v Bukurešti, a proto byly posíleny vojenské hlídky v ulicích. Události získaly rychlý spád a také obrovskou mezinárodní publicitu. Vlády řady zemí vyslovily znepokojení a některé komunistické strany oznámily, že přerušují styky s Rumunskou komunistickou stranou.

Jakmile se Ceaușescu vrátil (20. prosince 1989), varoval před dalšími protesty a účastníky protestů označil za chuligány. Na další den sjednal shromáždění, kde mu pracující lid měl projevit podporu, provolat mu slávu a odsoudit vandalismus v Temešváru. Na toto shromáždění byli vybráni jen věrní funkcionáři a příslušníci tajné policie. Ten den byla přísně kontrolována docházka zaměstnanců do práce a studentů do škol. Ale díky okolnostem se na shromáždění dostali i ostatní. Hlavně mladí studenti, později také dělníci.

Zpočátku mělo shromáždění normální průběh, pak ale demonstranti začali pískat a provolávat hesla proti Ceaușeskovi. Překvapený diktátor nemohl ani dokončit svůj projev. Tímto začala revoluce. V noci na demonstranty zaútočily bezpečnostní oddíly a střed města byl vyklizen a střežen. Do bukurešťských ulic se 22. prosince vydaly statisíce lidí. Z budovy ústředního výboru se diktátor pokusil promluvit k lidu, ale to se mu nepodařilo, tak se rozhodl nastoupit do helikoptéry na střeše a schovat se do bezpečí. Kolem poledne se prohlásilo, že byla svržena diktatura a Rumunsko je svobodné. Odpoledne rozhlas a televize oznámily vytvoření Fronty národní spásy (FNS) v čele s I. Ilieskem, kterému se podřídilo i velení armády a bezpečnosti.

Po prvních hlášení svobodného rozhlasu a televize lidé ve městech povstali, aby svrhli místní diktátorovi přísluhovače. I v hlavním městě lidé vyšli do ulic a shromažďovali se na Palácovém náměstí. Sídlo bývalého diktátora nyní bylo zpřístupněné a lidé poprvé na vlastní oči uviděli, jak si vůdce, jeho žena, rodinní příslušníci a spolupracovníci luxusně žili. Té noci se do Bukurešti stahovali Ceaușeskovi věrní, zejména lidé z jednotek Státní bezpečnosti, a tak rozhlas a televize naléhavě vyzýval lid, aby se postavili na odpor. Nepokoje mezi teroristy a lidem trvaly několik dní.

Manželé Ceaușeskovi byli zatčeni a postaveni před vojenský soud 25. prosince 1989, který je odsoudil k smrti. Byla to poslední poprava v Rumunsku. Za několik dní byl totiž vydán zákon o zrušení trestu smrti. Bizarní soudní proces i popravu, odvysílané ještě v noci televizí, vyvolaly rozpaky světové veřejnosti a vrhly chmurný stín na rumunskou revoluci.

Fronta národní spásy (FNS) se prohlásila za jediného nositele moci v Rumunsku a 26. prosince zvolila své nejvyšší představitele. Předposlední den v roce vznikla první vláda v čele s Petru Romanem. 20. května 1990 se konaly první parlamentní volby v dějinách Rumunska. Rychle po revoluci ale vznikaly nejen střety mezi FNS a dalšími politickými stranami, ale i uvnitř Fronty.

Literatura:

TEJCHMAN, Miroslav. *Nicolae Ceaușescu: život a smrt jednoho diktátora.*

VYKOUKAL, Jiří, Bohuslav LITERA a Miroslav TEJCHMAN. *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989.*

TEJCHMAN, Miroslav. *Dějiny Rumunska.* Praha 1997.